

Vaders,
Zonen
& Broers

Kees Uittenhout

Vaders, Zonen & Broers

*Roman over zonen van vaders
die vaders worden van zonen
en generatie op generatie
hun giftige genen aan elkaar doorgeven*

Voor Kobe
ontvanger van mijn genen

ISBN 9789402162899
Trefw.: roman ;
© 2017 Kees Uittenhout

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, e-book, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, e-book, photo-print, microfilm or any other means, without written permission from the author.

VOORWOORD

Ik stam uit een geslacht dat zich voortdurend heeft opgehouden in de rafelranden van het bestaan. Over generaties heen hebben mijn voorvaderen en hun zonen en hún zonen en uiteindelijk ook mijn zonen de grenzen opgezocht en meermaals overtreden. Diefstal, verraad van vriendschap, misleiding, vervalsing en misbruik, moord zelfs, nergens schrokken ze voor terug. Er gaat zelfs een verhaal over een verre voorouder die vanuit Engeland als misdadiger werd verbannen naar Australië. Het kettinkje met een achtpuntig kruisje eraan, dat ik om mijn nek draag en al die tijd van vader op zoon is doorgegeven, herinnert daaraan. Ter rechtvaardiging van de daden die mijn voorvaderen pleegden, voer ik aan dat zij leefden op plekken en in tijden dat keuzes beperkt waren. En het is allemaal opgeschreven. Allen hebben ze hun levens in woorden gegoten en die zonder scrupules aangepast als hen dat beter uitkwam. Ik ben in het bezit van al die biografieën. Ze leveren een onthutsend beeld op van het handelen van mijn familie gedurende de afgelopen honderd jaar.

Was ik er vrij van? Kan iemand zich ooit losmaken van zijn genen? Misschien was ik uiteindelijk wel het ergst van allemaal. Erger zelfs dan mijn eigen broer Mattias. Of het ergste slachtoffer, wie zal het zeggen. Wat er gebeurd is kan ik niet goedmaken. Ik kan het opschrijven en me schamen. Meer kan ik niet doen.

Max Gunner

**DE VADERS
DE ZONEN
EN DE BROERS**

Erik
|
Eriks zoon Jan
|
Jans zoon Willem
|
Willems zoon Hendrik
Hendriks broer Christiaan
|
Christiaans zoon Paul, mijn vader
|
Pauls zoon Mattias, mijn broer
Pauls zoon Max, ik
|
Mijn zoon Alex
Alex' broer Peter

Vóór mijn betovergrootvader Willem Gunner er daadwerkelijk naartoe mocht, kende hij het stadje, dat in de tijd van de Boeren ‘Colesberg Kopje’ heette, alleen uit rozegekleurde verhalen. Op lome, door krekels getoonzette, met alcohol overgoten en door sigaren berookte avonden, werden ze verteld. Als oupa Erik na een uitputtende dag van houtkappen, zagen, kwartieren en disselen met zijn werkers een borrel dronk op de veranda van de Gunner Saagmeule, haalde hij weemoedig herinneringen op aan de Grote Trek en de eindeloze tochten door Transvaal en de Noord-Kaap. Willem zag zijn anders zo stugge grootvader dan steeds ontroerd raken bij de gedachte aan de verloren schoonheid van Griekwaland.

‘Mooier as enige ander landskap,’ verzuchtte hij soms. ‘n Ware oase!’

Met een krop in zijn keel schetste hij de plek waar eens de Vaal, gebed in oevers van kiezel, als een rood bemodderde slang tussen de heuvels doorgleed. Soms werd hij er zelfs poëtisch van, de bonkige Boer.

‘Als ontblote vrouwenbillen kwamen haar rotsen boven het water uit. Jawel Willem, zo was dat.’

Ze vertelden elkaar langs van alcohol en speeksel nattige sigarenbonkjes over krokodillen die er uren lang onbeweeglijk met open bek in de zon lagen. En over nijlpaarden, ach de nijlpaarden, met hun bolle ogen boven de waterspiegel, hun grijze lijven eilanden voor naar nijlpaardteken pikkende oevervogels. Over nyala’s ging het, over sabelantilopen en zebra’s die de hellingen van de kopjes afgraasden. En over springbokken die door de van de hitte trillende lucht zeilden alsof ze ergens uitgelaten blij over waren. Met scheefgetrokken mond deed oupa na hoe kaketoes krijsten in de vijgenbomen en op de deining van zijn handen glooiden bloemenvelden naar de rivier omlaag.

‘In de kloven van de heuvels bloeiden toen nog doornbloemen,’ mijmerde hij eens. ‘Rotswanden waren bedekt met olifantsvoet en plakATEN bloeiend mos. Zwaluwen joegen er in duikvluchten op door een overvloed aan nectar aangelokte insecten.’

Maar als de savannewind de avondlucht boven de zaagmolen schoonblies van wolken, een adembenemende sterrenlucht te voorschijn kwam en de duisternis op de veranda zo intens werd dat alleen gemompel en gloeiende sigareneindjes nog aangaven wie er na de vele drank en de vermoeienissen van de dag nog over-eind zat, maakte poëzie steevast plaats voor verontwaardiging.

'*Vergaan is hulle!*' gromde oupa dan. 'Colesberg Kopje is de meest hopeloze plek van de hele Noord-Kaap geworden. Niet veel meer dan een zweer op de gave vrouwenhuid die Griekwaland ooit was.'

En wie dan nog wakker was, was het erover eens wie daaraan schuldig waren. Als ze het dáárover hadden, werden ze nog kwaaier dan ze al waren over de teloorgang van haar schoonheid.

'Sinds de Engelsen daar zitten, is Colesberg Kopje haar onschuld verloren. Die vervloekte roodnekken hebben haar nota bene 'Kimberley' gedoopt. Wat is dat voor een naam! Een scheldnaam is het! De plek die eens ongerept en schoon was en model stond voor de puurheid van het Voortrekkersland, is de hoer van Afrika geworden.'

Ze was de Boeren ontstolen, vonden ze. Rechten ontzegd. Rijkdom door de neus geboord. Door de Engelsen.

'Het eens zo sprookjesachtige rivierdal is verworden tot het kontgat van de wereld,' schold oupa Erik op een dag uit de grond van zijn hart. 'Uitlanders kruipen nu over haar heen en wroeten haar om. Met houwelen hakken ze zich door haar huid heen naar binnen. Door de vuiligheid onder hun voeten raakt Colesberg Kopje ontstoken. Ze zweert, och arme. Haar pijnkreten hoor je soms, 's nachts. Dan kreunen haar ingewanden.'

Askegels gloeiden dan steevast even op.

'*Blomme draai nou in skaamte hul koppe weg,*' somberde oupa Erik.

Dan zwegen ze lang, de Boeren. Soms dutten ze even weg. Alleen oupa's schommelstoel kraakte dan nog.

'Die heeft maar weinig slaap nodig,' dachten de gasten.

Maar niemand behalve zijn zoon, zijn kleinzoon en voorman en medestrijder Bennie Hanssen wist dat hij de slaap simpelweg niet toeliet. Dat Erik Gunner, de man die door iedereen gezien werd als

dé held van de slag bij de rivier Ncome, niets ontziend en dapper, in werkelijkheid zó gemankeerd uit de strijd van vierhonderd Boeren tegen vijftienduizend Zoeloes was teruggekomen dat het geleverde gevecht een oorlog in hemzelf was geworden. In zijn dromen vlogen de assegaaien van de Impi's nog altijd over het modderbruine rivierwater heen op de wagenkraal af en hoorde hij opnieuw de geluiden van de strijd: dreunende Zoeloevoeten, krijgstratels, Boerengewerschoten, kanonnenvuur. Dan rook hij opnieuw de duizenden lijken die dagenlang in de Ncome tussen de verpulverde isihlangu-schilden dobberden en voelde hij de angst vooraf en de schaamte erna zo helder en duidelijk dat hij slaap was gaan haten. Met alles wat hij in zich had verzette hij zich ertegen. Als iedereen weg of naar bed was, klostte hij, sigaren rokend en gin drinkend, over de veranda heen en weer. En hoe vermoeder hij werd, des te minder hij verdroeg. Een kwaai pier werd hij. Een immer rusteloze, opvliegende man die nauwelijks een aanleiding nodig had om uit zijn vel te springen. Een raam dat klemde was dan al voldoende om het in woede met hengsels en al uit het kozijn te rukken. Als de arbeiders in de zaagmolen per ongeluk een zaagsnede schuin het hout in hadden gedreven, maakten ze dat ze weg kwamen vóór zijn toorn hen trof. Alleen met overvloedige alcohol kwam hij in slaap. Dan vielen soms zomaar, middenin een gesprek, zijn ogen dicht, kiepte hij zijn borrel in zijn schoot leeg en verschroeide hij met zijn sigaar zijn hemd op borsthoogte.

‘Daar kom hulle!’ hoorden Jan en Willem hem weleens roepen als een droom hem uiteindelijk in de klauwen had. *‘Hulle is almaar saam, so vreeslik baie!’*

Hij was slaap gaan mijden uit angst om zijn angsten uit te moeten schreeuwen. En ofschoon het slaaptেকort hem niet leek te deren, was er een woede in hem geslopen die groeide met elke doorwaakte nacht.

‘Ooit,’ zo hield hij zijn gehoor voor, ‘komt de tijd dat we de Engelsen mores gaan leren. Als we eenmaal definitief met de Zoeloes hebben afgerekend, komen de Britten aan de beurt. Zij die eerst de Kaap onder de neus van de Hollandse VOC vandaan roofden, ons het ‘oneindige’ injoegen en vervolgens elke poging om Boerenstaten te stichten frustreerden, zullen uiteindelijk de tol betalen!’

Hij verzekerde zijn gasten, dat een confrontatie tussen de Engelsen en de Boeren op handen was en dat de oorlog als een onweer op de kaapwind op hen toe dreef. De Boeren waren er van overtuigd dat Erik, net als bij de strijd tegen de Zoeloes bij de Ncome, ook in deze oorlog hun held zou zijn. Ondanks zijn ouderdom. Ondanks zijn stramheid. Want heldendom, zo geloofden zij stellig, zat in zijn natuur. Opnieuw zou hij de troepen aanvoeren. Zoals hij de Zoeloes bij de Ncome had verslagen, zo zou hij ditmaal de Engelsen definitief de oceaan in drijven. Soms, als er weinig werk was op de Gunner Saagmeule, zette hij zijn en Bennie's ervaring op het slagveld in om zijn werkers op de hellingen rond de plaas voor te bereiden op de strijd. Na verloop van tijd waren broers meegekomen, neven en vrienden. En vaders. Oupa's soms. Onder leiding van Erik en Bennie trainden ze in camouflagetechnieken, het vormen van 'wae-laagers', schuttersputten graven tot ze door de blaren op hun handen geen bats meer vast konden houden, positiebepaling, schieten met het dubbelloops jachtgeweer en het geven van vuurdekking. En als ze zich aan het eind van de dag in de beek hadden gewassen, stond er op de plaas een spartaans maal van brood, bonen en koudvlees klaar.

'En wat hebben we?' vroeg oupa dan.

'Honger!' schreeuwden ze dan als uit één keel.

Want na zo'n oefendag had iedereen honger. Tijdens de schranspartij die volgde, vertelden Erik en Bennie over de strijd aan de Ncome en de daar gebruikte tactieken. De werkers hingen zo aan hun lippen dat ze soms hun eten koud lieten worden.

'Nu gebruiken we deze technieken nog om aanvallen van zwarten te weerstaan, maar in de toekomst zullen ze onmisbaar zijn tegen Engelsen,' verzekerden ze hun pupillen.

Maar eigenlijk kenden de rekruten die dingen allemaal al. Daar waren ze tenslotte Boeren voor. Daar waren ze 'burghers' voor. Kinderen van het land. Alleen het opvolgen van orders, daar hadden de meesten soms wat moeite mee.

Vóór Willem van zijn vader Jan daadwerkelijk mee mocht naar Collesberg Kopje, verknoukelende hij zich over de zedeloze negorij, waar trekkers ooit wat hutten hadden opgetrokken om een paar weken uit te rusten en nooit meer waren weggegaan. Almaar

nieuwsgieriger werd hij naar dat sodom en gomorra dat in ras tempo een stad aan het worden was, waar iedere avond werd gevochten in de kroegen en de om zijn donderpreken beruchte dominee Terhorst al na drie weken was weggejaagd, uitgejouwd door het ongelovige volk en bekogeld met verwensingen en modderkluiten. En dat was zelfs nog vóór iemand in de kleimuur van een huis een glinsterend stukje steen ontdekte waarmee de acute hebzucht van elke armoedzaaier in de Kaap elke mogelijke behoefte aan religie verving. Opgewonden was Willem, nu de reis bijna ten einde was en dat oord uit de verhalen in zicht kwam. Samen met voorman Bennie leverde zijn vader er tweemaandelijks twee wagens hout voor het stutten van de mijnen. Dat was tegen het zere been van oupa Erik die het liefst iedere Engelsman in Colesberg Kopje ‘...aan kop en kont van de Noord-Kaap naar beneden zou willen sodemieten...’, en het een schande vond dat een Gunner handel dreef met een Engelsman. Maar Jan was sinds zijn achttiende de baas van het bedrijf en kon de Engelse ponden meer dan goed gebruiken. Hij rechtvaardigde het voor zichzelf door het af te doen als ‘een vereffening van uitstaande schuld’. Dan hoefde hij er geen gewetenswroeging over te hebben en kon hij het met een gerust hart tegenover de andere Boeren verdedigen.

‘Elke stuiver die wij de Engelsen uit de zak kloppen, verzwakt hen,’ bedacht hij als excuus. ‘Een geraffineerde combinatie is het van Engelse noodzaak en Boeren eigenbelang.’

Want de stammen van de Gunner Saagmeule waren nodig. Niet alleen omdat de zagerij staanders en liggers van eerste kwaliteit mijnhout fabriceerde die door Jan en voorman Bennie vakkundig op hun plek getimmerd werden, maar ook omdat in de wijde omtrek van Colesberg Kopje alle bomen verdwenen waren: geveld voor het stutten van mijnen en voor de bouw van onderkomens maar ook en vooral als brandstof voor de nog dagelijks in aantal toenemende kookvuren.

‘Grote spoed is nodig, Willem,’ had zijn vader gezegd toen ze vertrokken, ‘want er worden diepere aders vermoed. Almaar haastiger worden gaten gegraven waarin het, voor wie het maar ruiken wil, geurt naar diamantklei. Maar de aarde verzet zich en is onrustiger dan ooit. Het Gunnerhout moet de mijnwerkers tegen instor-

ting behoeden. Voor Bennie wordt het werk in de mijn zo langzamerhand te zwaar. Hij doet voortaan het werk bovengronds. Dus ja, je mag mee maar je zult moeten werken. Jij zal in Bennie's plek naar beneden moeten en zweten voor je trip.'

Willem wilde niets liever. Een nieuwe fase in zijn leven brak aan. Hij mocht als zoon van Jan de plek van de oude voorman innemen. Eindelijk los van de dagelijkse routine in de zagerij. Regelmatig een week vrij van de geluiden en geuren die zijn adolescentie begeleid hadden: geschraap van zagen, het monotone gehakketak van bijlen en het aroma van vers gezaagd hout. Hij had al het verschillende werk uitentreuren gedaan en zo ervaring opgedaan in elke fase van het proces. Zijn aanvankelijk knokige, witte lijf was inmiddels net zo gespierd geworden als dat van zijn vader en nu aan zijn kin een rossig baardje begon te schitteren en zijn armen, benen en borst, net als bij alle warmbloedige wezens van de Afrikaanse savanne, vol haar kwamen te staan, ging hij de stap zetten naar de volwassenheid. Voor het eerst zou hij uit naam van de Gunner Saagmeule de grootste afnemer de hand gaan schudden.

Hij keek naar het gezicht van zijn vader. Vol deuken en oude schrammen zat het. Willem kon zich niet herinneren dat hij hem ooit uitgelaten vrolijk had gezien. Op zijn ziel zat nog meer eelt dan op zijn handen. Jan en Willem hielden op een stroeve, mannelijke manier van elkaar, zoals Jan en zijn vader op zo'n zelfde manier met elkaar omgingen. Ze leken op elkaar. Alledrie. Oupa's verweerde, Jans volwassen en Willems nog wat jongensachtige gelaat hadden hoge jukbeenderen en hoekige kaaklijnen die door de rode baard niet werden verdoezeld. Andere Boeren graptten weleens dat Eriks moeder het vast met een brulaap had gedaan: het was er de enige verklaring voor dat een roodharige man zoveel lichaamsbehaarung kon hebben. Maar Erik vond dat geen leuke grap. Jan ook niet. Gunners maakten geen grappen. Nooit. Hun levens waren daarvoor te veel en te vaak een strijd om het bestaan geweest. Het had hen versomberd. Gehard waren ze door de voortdurende nabijheid van de dood, die altijd en overal loerde, met klauwen en tanden. En assegaaien. Daardoor hadden ze een muur van ernst om zich heen gebouwd en een boosheid in de ogen gekregen. Iets

tussen onrust en achterdocht in. Ook naar elkaar toe. Of misschien juist wel naar elkaar toe. Behoeftte aan vriendelijkheid hadden ze niet. Een compliment schudden ze van zich af als een hond de regen. Alleen de kuiltjes in hun wangen, die door de baardharen heen te zien waren, verraadden wat zachtheid. Zelfs toen Jan in Catherine een vrouw vond en hij door de geboorte van Willem van Erik een grootvader maakte, bleef hun vader-zoon verhouding kil en stroef. Een kilte die langzaamaan ook het huwelijk binnendrong. Willem kon zich nog wel momenten van ontspannen verliefdheid tussen zijn vader en moeder herinneren maar die verdorpen naarmate ze ouder werden, hun enige zoon onafhankelijker en de ruimte die ze elkaar gunden kleiner.

‘Dit huwelijk had nooit gesloten moeten worden,’ bekende Jan ooit tegenover Willem. ‘Ik was verblind door haar schoonheid maar het huwelijksvlot was feitelijk al gestrand voor het de branding door was.’

Catherine, de dochter van een boekhouder uit Durban zonder een druppel Voortrekkersbloed in de aderen, lachte wel, vaak zelfs, maar alleen met andere Boerenvrouwen met wie ze eropuit trok naar feesten in Ladysmith of die ze trof op zondagse samenkomsten na de kerkdienst. Jan deed, net als zijn vader, aan geen van beide. Mannelijke Gunners lieten zich weinig aan hun religieuze plichten gelegen liggen: ze bezochten de zondagse diensten omdat dat bij hun bestaan hoorde maar vertrouwden doordeweeks meer op hun bijl dan op de Bijbel. Jan was ook te zeer in zichzelf gekeerd voor feesten en vrolijkheid. Liever, veel liever, ontliet hij zijn vader en zijn vrouw. Als de drie elkaar weer eens hopeloos in de weg zaten, trok hij met als enig gezelschap zijn jachtgeweer en een woudlopersmes het desolate niemandsland in en bleef soms dagen weg.

‘Er is niets mooiers,’ vertelde hij Willem in een zeldzaam moment van praatzin, ‘dan ’s nachts op je slaapmat liggen onder de Afrikaanse hemel vol sterren die op armlengte boven je lijken te hangen en je, als je zou willen, zo tussen duim en wijsvinger kunt pakken.’

Daar werd hij een man van de wildernis.

‘Ik voel daar een kracht uit de aarde komen,’ zei hij, ‘een oerkracht. Een samenbundeling van de zielen van alle mensen en die-

ren die daar gestorven zijn en van wie de geest tussen de boomwortels huist. Ik krijg er een vitaliteit van die spontaan lijkt op te borrelen uit het land, die de jaren voor me uit jaagt en mijn ouderdom achterlaat.’

Als hij na een week terugkwam, zat de stof van de aarde in al zijn poriën en stonk hij naar gras en beestenuitwerpselen. Hij had er voortdurend zijn hoed op gehad en er ’s nachts onder geslapen. Wanneer hij hem naar achteren schoof om het zweet van zijn voorhoofd te wissen, kwam er een witte streep tevoorschijn. Het oneindige van de vlakke sprak uit zijn ogen. En eenmaal met hernieuwde energie aan het werk, leek het hem nauwelijks te deren dat zijn vader en vrouw hem negeerden zolang zijn zoon hem maar bewonderde. En dat deed hij. Zonder het uit te spreken. Willem zag in de man met de brede borst en bonkige schouders zijn held. Net zo’n held als oupa was voor de andere Boeren. Als de man die, behalve voor Erik en Catherine, voor niets of niemand bang was. Volgens het verhaal dat de ronde deed, had hij, toen hij jong was, een bergkat met zijn blote handen gewurgd. Meermaals had Jan boomstammen het zaagraam op getild zonder gebruik te maken van het trijsblok en de beugel van het zaagblad tussen duim en wijsvinger zo stevig aangedraaid dat zijn arbeiders met z’n tweeën een tang en een moker nodig hadden om hem weer los te krijgen. In de nabijheid van zijn vader die bomen kapte als geen ander, feilloos wist hoe hij de zwaai van de bijl uit moest laten komen op de juiste plek in de bast en zo sterk was als een os, voelde Willem zich zijn hele jeugd lang veilig.

Een gerommel steeg op uit de laagte achter de top. Dit was de plek waar de aarde ‘gewond’ was, zoals oupa Erik het noemde. Licht flakkerde over de rand alsof een krater vol lava zich gereed maakte om uit te barsten. Een stofmist steeg er uit op. Ietwat onrustig keek Willem achterom. Daar volgde Bennie wiens wagen net als de hunne vol gestapeld was met stammen en balken. De oude, witharige voorman was Eriks beste vriend. Misschien wel zijn enige vriend. Samen hadden ze tegen de Zoeloes gevochten bij de Ncome. Samen hadden ze de zaagmolen opgestart. Ieder een vrouw gevonden en haar beiden overleefd. Zijn gezicht was even onbewogen als dat van Erik was, uit eikenhout gebeiteld, met

vochtige en toch harde ogen die hij steeds met de muis van zijn hand droog veegde. Zwijgend spoorde hij de ossen extra aan omdat de wielen in de aarde dreigden weg te zakken. Terwijl de wagens hun steeds langer wordende schaduwen Colesberg Kopje optrokken, zwegen alle vogels. De geluiden van de natuur verstomden. In plaats daarvan klonk een gedreun als van een naderend noodweer. Toen de ossen de top van de heuveltop bereikten, trok Jan de teugels aan en gunde zijn zoon de tijd het spektakel in de laagte erachter in zich op te nemen. Hij keek hem van opzij aan, met gefronste wenkbrauwen.

‘Dit, Willem, is die naaste wat jy op hierdie aarde aan hel sal kom.’

Colesberg Kopje was onthoofd. Binnenstebuiten gekeerd leek ze. Tientallen zwarten en enkele blanken groeven en hakten even zoveel manskaten tot één stoffig helhol, overkapt door houten constructies waaraan in de grond verankerde katrollen hingen. Een web van kabels wiegde over de mijngaten. Bakken grond en steen bungelden eraan als gevangen insecten die tegen beter weten in hoopten op ontsnapping. Bakken vol steenpuin werden door zwarten aan touwen omhoog getrokken en boven zeefafels geleegd. Onder gezang en ritmisch gestamp van voeten hesen ze ook emmers met modder en zakken met stenen omhoog, en manden en kratten met gereedschap, kleren en etenswaar omlaag, terwijl anderen de kabels op haspels draaiden en vastsjorden. Onafgebroken zwoegden de mannen, met een fanatisme alsof ze hun ziel aan de duivel hadden verkocht. De sterksten, zij wiens armen een en al spierbundels waren, lieten zich inhuren om met een pomp het grondwater naar de Vaal af te voeren die ooit een brede stroom maar nu nog slechts een modderige waterstreep was. Als mieren overliepen de mijnwerkers elkaar. Ze verdrongen zich op de smalle loopranden die de claims scheidten en waar die waren ingestort gaven touwen aan palen de grenzen aan. Een wirwar van ladders stak in alle richtingen de groeve uit. Met een hardnekkigheid zoals Willem nog nooit eerder zag, hakten mannen in de diepte op de aarde in terwijl naar beneden getakelde vuurkorven het invallen van de duisternis zo lang mogelijk poogden uit te stellen. Vanuit

een huifkar werd naar teer ruikende miliepap verkocht aan mijnwerkers die zichzelf nauwelijks de tijd gunden om fatsoenlijk te eten, laat staan te koken. Onderaan het kopje, aan een uitloper van de rivier, zeefden en spoelden armoedzaaiers die een echte claim niet konden betalen, op hun knieën in het water de uitgewassen grond nog eens extra uit, hopen op een over het hoofd gezien flintertje diamantklei. Af en toe deed een gedempte knal, ergens in het binnenste van de heuvel, de grond trillen wat bij de gravers niet meer dan een ogenblik onrust veroorzaakte. Ze keken even op, dan gingen ze weer, verwachtingsvol op zoek naar de rijkdommen die ergens in de aarde van de met hun laatste geld gekochte kavel wel móést wachten.

Met iedere houweelslag kon het gebeuren.

Onder ieder hoopje grond kon het liggen.

In iedere weggekapte steenbrok kon het zitten.

En ze waren er van overtuigd, dat het slechts een kwestie van tijd was voor ze het vonden.

Vader en Bennie menden hun ossen tegen de omgewoelde helling op tot het pad vlak en de grond hard werd en de eerste bebouwing verscheen. Willem keek zijn ogen uit. Een chaotische verzameling hutten en tenten was opgetrokken naast, tegen en half over elkaar, van zeildoek, gebruikt hout, ijzeren platen en boomstammen met soms de aanzetten van zijtakken er nog aan. Bij sommige hutten waren, bij gebrek aan bouwhout, met tras gevulde wagenwielen in de muren verwerkt of platgeslagen oliedrums. Een paar wat grotere houten gebouwen stonden er ook. Die deden dienst als bazaar, als klokkenmakers-atelier, biljartzaal, postkantoor en zelfs als kerk. Er was één diamantinkoper die vanuit een kantoortje werkte maar de meesten hadden niet veel meer nodig dan een tafel met een weegschaal onder een dekzeil. En de bewoners van al die onderkomens, waren mannen. Colesberg Kopje was geen stad voor gezinnen. Geen plek waar kinderen konden opgroeien. Voor echtgenotes was het leven er te rauw en te hard. Ze was de stad voor de eenzamen. Voor gelukzoekers en ruziemakers. Graatmagerige hoeren waren de enige vrouwen. Met opgeduwde décolletés die in elk ander oord op niemand indruk gemaakt zouden hebben, paraderden ze hier in de stoffigste vodden met gemaakte glimlachjes

en lieten zich met de billen op de rand van een watervat of achterin een handkar nemen door mannen die hun aandacht slechts een spaarzaam moment van hun graafwerk konden afhouden. Vanuit een kroeg klonk dronkenmangelal. Elke keer als iemand erin of eruit ging, kwamen muziek en gelach mee naar buiten, die even bleef hangen maar dan oploste in de straat.

Boven de ingang van de kroeg hing aan haken een bord met de naam 'Halfway Hotel' erop. Vóór de deur legde Jan zijn hand een ogenblik op Willems schouder en keek hem in de ogen met zowaar iets van een glimlach in zijn baard. Voor het eerst leek hij te zien dat zijn zoon groter was dan hij.

'Willem, luister. Deze nestharen hier,' zei hij terwijl hij met zijn wijsvinger langs Willems kaak streek en een gemaakte officiële stem opzette, 'zijn het teken dat het kind volwassen wordt. Dat de man in jou ontwaakt en het kinderlijk najagen van vlinders door het gras van de savanne gaat plaatsmaken voor een reis met een nieuwe eindbestemming. Jij gaat krijgen wat ik ooit van oupa Erik kreeg: de leiding van de Gunner Saagmeule. Vandaag zet jij de eerste stap. En die stap voert jou de drempel over van deze kroeg, de vuilste van heel Afrika.'

Het zat eraan te komen, natuurlijk. Zijn vader was oud aan het worden en narriger en ongeduriger dan ooit. Jan was bezorgd over zijn toekomst en dat van het bedrijf. Een benauwde tijd was het, van vrees en twijfel. Zijn vastberadenheid was hij aan het verliezen. Hij was nog altijd beresterk maar zijn lijf werd stilaan housterig en dik. Zijn rode baard en haardos werden piekerig. Willem begreep wat hij wilde zeggen: binnen afzienbare tijd werd hij verantwoordelijk voor het familiebedrijf. Het was geen voorstel. Er werd hem geen keuze voorgehouden. Een feit was het. Er werd van hem verwacht dat hij de Gunneronderneming, die langzaam achteruit sukkelde omdat de bomen op hun grondgebied niet snel genoeg groeiden om als onuitputtelijke bron van grondstoffen te dienen, uit het slop zou trekken. Zijn vader was er zelfs toe overgegaan om houtkapconcessies te kopen bij naburige Boeren met bossen op hun land, wat de bedrijfsvoering weliswaar nog meer verslechterde

maar waarmee hij in ieder geval nog een aantal afnemers kon blijven bedienen. Natuurlijk, er waren ook wel dingen die Willem anders zou willen zien. Volgens hem was verandering in het bedrijf zelfs broodnodig. Minder grove machines moesten er komen voor meubelwerk en verfijnd draaiwerk. Hij vond dat het bedrijf meer moest gaan werken vanuit 'liefde voor hout' dan vanuit kracht. Ze moesten meubels voor vrouwen gaan maken in plaats van hekpalen voor mannen. Als hij erin zou slagen het bedrijf die kant op te sturen, bood dat ongetwijfeld kansen.

‘Als jij daartoe bereid bent, Willem, als je dit werkelijk wil...’

Het leek warempel alsof hij nog ‘nee’ kon zeggen.

Maar dat was natuurlijk niet zo.

‘Goed Pa. Laten we die stap dan maar zetten.’

Toen ze de bardeur opengooiden, kwamen ze terecht in een draaikolk van gelal en sigarenrook. Een stank van bier en kots golfde op hen af. Flarden pianospel pingelden over tientallen verhitte hoofden. Dronkenmansliederen werden ingezet en enthousiast meegezongen tot ze wegzakten in het rumoer of een nieuw lied het vorige overstemde. Dit was de plek waar de gravers hun eenzaamheid een avond lang konden vergeten. Hier vonden ze gewoontes terug die hoorden bij het leven dat ze hadden achtergelaten: een vaste plek aan een bar, een stoel aan een stamtafeltje. Simpele dingen die het bestaan de moeite waard maakten en de dagen zin gaven. Halfway Hotel mocht dan een morsige biertent zijn, het was wel de plek die het dagelijkse gezwoeg even deed vergeten en de werkers voor een paar uur terugbracht tot het individu dat ze eens waren. Naar de tijd toen ze nog meningen en moeders hadden, toen ze nog aten vanwege de smaak en niet alleen om te overleven, toen ze dronken om het plezier, niet om de troost die het gaf en de roes die erop volgde.

Gewend aan de rust van hun plaas, verbaasde Willem zich achter zijn vader en Bennie aan door de drukte heen naar de bar. De waard had een borstelsnor en zijn baardharen waren bruin van tabakssap. Ongevraagd schonk hij hun een glas gin in en vulde een pul vol amberkleurig bier. Pa pakte zijn borrel en sprak zijn zoon

op gewichtige toon woorden toe die verloren gingen in het caféla-waai maar uitmondde in het heffen van het borrelglas dat Willem manhaftig achterover sloeg zoals hij zijn vader en Bennie zag doen. Zijn slokdarm leek te worden opengereten en zijn maag kromp ineen. Hij voelde aan zijn lippen omdat hij er van overtuigd was dat er bloed uit zijn mond droop. Pas toen zijn vader hem het blusbier aan zijn mond zette, herstelde hij. Hij zag hoe pa en Bennie de pul-len met beide handen optilden, bedachtzame slokken namen en deed hen dit na. Zijn wangen bolden toen het zachtbittere vocht zijn papillen streelde. Dit was de smaak van volwassenheid. Het wegspoelen van de jeugd. Pa ging voor hem staan, haalde het ket-tinkje met het achtpuntige kruisje dat hij altijd droeg van zijn nek, deed het zijn zoon om de hals en keek hem plechtig in de ogen.

‘Willem, lang geleden kreeg ik dit van oupa Erik toen ik de lei-ding van de zaagmolen overnam,’ schreeuwde hij om boven het kroeglawaai uit te komen. ‘Nu is het jouw beurt en geef ik het aan jou door. Het is maar een goedkoop ding. Een vrouwending eigen-lijk. De vader van oupa heeft het ooit van een vriend gekregen toen hij afscheid van hem nam aan de kade van Kaapstad en hier, in Afrika, een nieuw leven begon. Sindsdien staat het in onze familie symbool voor de afsluiting van het oude en het begin van het nieuwe. En een moment als dit, daar horen drank en sigaren bij.’

Uit zijn zak haalde hij inderdaad een sigaar met een rafelige punt, doopte het mondstuk in de drank, duwde hem tussen zijn zoons lippen en hield er een vlamhoutje bij.

‘Tradisie Willem, Gunnertradisie!’

Willem inhaleerde tot de tabak rood opgloeide. Hij kreeg een hoestbui, voelde de goedkeurende handen van zijn pa en Bennie op zijn rug en realiseerde zich dat dit moment een nieuwe fase in zijn leven inluide. Vanaf nu zou hij op gelijke voet met bezoekers op de veranda van de Gunner Saagmeule zitten praten op zoele zomeravonden, net zo woedend worden als zijn oupa, net zo fulmi-nerend als de andere Boeren over verloren gegane landschappen, wrede Zoeloes en verachtelijke Engelsen. Nu, in deze kroeg in dit godvergeten smerige oord, sloten zijn zintuigen zich af voor de her-rie, de stank en het gebral om hem heen. Het bier, de borrels en de rook verdrongen alle onbestemde gedachten over zijn toekomst en

stonden model voor het begin van het leven als man en ondernemer.

Een hergeboorte.

Er werden nieuwe glazen neergezet.

Willem werd wakker door een zonnestraal die de hotelkamer in priemde en in zijn ogen stak. Het besef druppelde zijn hersens binnen dat hij met zijn knieën in de knieholtes van een zwaar ademend, naakt lijf lag. Het was een dik, ongelofelijk wit vrouwenlichaam dat rochelde, snurkte en stonk naar zweet. Wie kon er, dacht hij, in godsnaam dik zijn in Colesberg Kopje? En niet zomaar dik, maar gigantisch. Door zijn wimpers heen zag hij de vette vrouwenrug met rode vlekken en vetbultjes, en de slappe billen. Op de plek waar de heupen begonnen, zakten vetrollen naar beneden. Ze bewogen mee met elke ademhaling. Haar haar hing in strengen van haar hoofd. Omzichtig schoof Willem van haar weg. Zijn bovenbenen plakten aan haar billen. Haar bovenarm zakte weg in rollen buikvet. Tussen de billen lubberde wat rimpelig vel met krullerig haar erop, als polletjes dor gras. Ze smakte in haar slaap. Willem sloop zo stilletjes als hij kon het bed uit, bang dat ze zou ontwaken. Zijn hoofd leek vol te zitten met kogels die mee rolden met elke beweging. Hij was naakt, op het kettinkje na. In zijn mond zat de smaak van de sigaar, misschien van meerdere sigaren, hij wist het niet meer. De avond die gisteren met een toespraakje over volwassenheid begon, was hem gaandeweg ontglipt. Hij zocht en vond zijn kleren en schoot de gang op. Pas daar kleepte hij zich haastig en daardoor maar half aan en barstte ineens van de koppijn. Aan het eind van de gang klonk cafégeluid. Geroezemoes. Glazengerinkel. Klapperende deuren. Nog wat wankel, iedere stap dreunend in zijn hoofd, stommelde Willem de trap af en opnieuw het café in. De eerste bezoekers van de dag zaten aan kommen koffie of zowaar alweer aan het bier. Dezelfde stank als gisteren hing er, maar nu vager en vermengd met zeeplucht. Zijn ingewanden draaiden. Onderaan de trap stond een magere, zwarte vrouw met een emmer in haar handen naar hem te kijken. Zij zag zijn overgeven eerder aankomen dan hij het voelde. Ze pakte zijn hand, sleurde hem de bar door en duwde hem met een ferme zet de motregen van de ochtend in. Aan de plassen in de hoofdstraat was te

zien dat het de hele nacht geplensd had maar Willem had er niets van gemerkt. Tussen twee karren in, braakte hij de inhoud van zijn maag naar buiten tot hij gal spuwde. Het paard voor een van de wagens stond rillend in de ochtendwaas en blies ademwolkjes uit. Hij liet wat drollen vallen die dampden alsof ze aan het smeulen waren. Willem wankelde, beverig en ziek, met pijn in zijn keel, terug de knijp in. Ineens zag hij Bennie en zijn vader aan een tafeltje zitten in gezelschap van twee heren. In zijn kokhalzende run naar buiten aan de hand van de schoonmaakster waren ze hem niet eens opgevallen. Bennie grijnsde. Pa knikte en wees achteloos naar hem terwijl Willem, nog wat onzeker op zijn benen, het tafeltje naderde.

'See this pale bag of bones! This is my son. Last night miss Gladys, the most beloved woman of Kimberley, made him a man.'

Hij had zijn vader nog nooit een grap horen maken en al helemaal niet in het Engels. Vooral niet in het Engels. Het was zelfs een taal die oupa Erik taboe verklaard had op de Gunner Saagmeule. Willem wist niet eens dat hij het kón, dat hij ook maar één enkel Engels woord over zijn lippen kon krijgen. Hij gebruikte zelfs de naam 'Kimberley' in plaats van 'Colesberg Kopje'. Oupa zou dat een doodzonde vinden. Het waren zeker geen gravers, deze mannen. Dit waren 'gentlemen'. Britse heren. Eén van hen stak zijn hand naar hem uit.

'I'm pleased to meet the son of my friend Jan. The new Gunner. My wood supplier for the future, I believe. My name is Rhodes. Cecil John Rhodes.'

Willem drukte de hand van de man en vond dat hij de zijne net iets te lang vasthield. Dit was hem dus. Dit was de man die het afgelopen jaar de Gunner Saagmeule met zijn opdrachten voor de levering van mijnhout bijna in zijn eentje overeind had gehouden. Dit was de klant zonder wie het bedrijf al maanden geleden failliet zou zijn gegaan. De Engelsman die Jan daarom koste wat kost te vriend wilde houden. En waar dus blijkbaar desnoods Engels voor mocht worden gesproken. Willem schatte hem hooguit een jaar of vijf ouder dan hijzelf maar zijn voorkomen was zo apart en zo volkomen anders dan van welke andere jongeling die hij ooit ontmoet had, dat het hem verwarde. Willem schaamde zich ineens voor zijn

uiterlijk, voor zijn nog halfopen shirt en zijn ongekamde haar. Terwijl hij onhandig zijn hemd dichtknoopte, viel Rhodes het kettinkje met het kruisje op. Hij keek er verrast naar.

'And what is this?'

'Something that has belonged in my family for a long time,' zei Jan. 'Ik heb het ook al die tijd gedragen. Alleen zag niemand dat omdat ik niet iemand ben die in het openbaar halfnaakt rondloopt.'

Willem schaamde zich. Maar Rhodes grinnikte alleen maar.

'Nice. Very nice.'

Cecil Rhodes was enigszins gezet, had een keurig in model gekamd kapsel, een gladgeschoren kin en een gesoigneerd snorretje. Zijn ogen gingen voor de helft schuil achter brillenglazen waar het daglicht in spiegelde. De ketting van een zakhorloge bungelde uit zijn borstzak en tussen zijn vingers stak een dunne sigaar. Zijn kompaan zag er net zo uit als hij. Iets gebogener misschien en brilloos. Nee, dit waren geen gravers, deze twee. Zakenlieden waren het. Maar de modder aan de onderkant van hun broekspijpen verreesde dat zij wel degelijk ingezetenen van Colesberg Kopje waren. Willem kon zijn ogen niet van Cecil Rhodes afhouden. Hij straalde iets uit. Een magische, jongensachtige charme had hij. Het was alsof zijn gezicht licht gaf. Iets teders had hij, maar ook iets zelfbewusts. Rhodes glimlachte, trok voor Willem een stoel bij en stelde de andere man voor als Charles Rudd, zijn 'friend and partner'.

'Well, Willem, how do you like Kimberley, the glorious jewel of the North Cape, the dust-queen of Africa?'

De mannen, behalve pa, lachten. Willem grijnsde gemaakt door zijn koppijn heen. Rhodes legde een arm om Willems schouder en trok hem even tegen zich aan. Die werd er verlegen van.

'Ah William, I know this place does not look very nice, especially if you come here for the first time. Maar dat is alleen buitenkant. Van binnen herbergt ze de grootste schoonheid die Moeder Aarde voortbrengt. Wat eruit ziet als het kontgat van de wereld is in feite een bron van schitterende rijkdom.'

Hij haalde een leren zakje uit zijn vest, wurmde het open en liet een glimmend steentje over zijn handpalm rollen.

'Look Willem. This is what all these miners are looking for. And what few of them are lucky enough to find.'

Willem keek van het diamantje naar de jonge Engelsman. In zijn brillenglazen weerspiegelde het.

'Isn't this beautiful?'

Het geslepen steentje ving het licht en brak het uiteen in een mozaïekje van kleuren. Mooi was het inderdaad. Maar heel bijzonder vond Erik het nou ook weer niet. Rhodes deed de diamant terug in het zakje.

'Asseblief Jan. Doen my die eer en laat my toe om jou en Bennie, en natuurlik jou seun, vanaand vir ete by my huis te nooi.'

'What? You speak Afrikaans?'

'Nog nie regtig nie, mister William. Ek moet nog baie leer. Maar ek doen my bes. I still need to get the right feeling for face to face conversations. Speaking a foreign language is difficult for an Englishman.'

Willem vond dat de man er nóg sympathieker door werd.

'Well, you may, mister Rhodes, we will be there,' zei Jan modest. 'En nu gaan we aan het werk.'

Gelijktijdig stonden ze op en liepen naar buiten. Het drupte nog steeds. Rhodes keek even om en knikte.

'Tot vanaand.'

Pa knoopte de ossen los van de tuier en knipoogden naar Bennie. Die gaf Willem een por in zijn zij en hielp hem op de bok.

'Wel Willem, nou dat jy 'n man geword het, sal jy soos 'n man moet werk. Kom aan die slag.'

Toen ze tussen de bouwsels en de huifkarren doorreden, zag Willem een lage, door regenwater glanzende barak. Een corridor van gepunte palen verbond het gebouw met de rand van de groeve.

'In die barak huise die swartes!' wees Bennie. 'Via die corridor worden de inlandse werkers naar de mijn gedirigeerd en na de werkdag een voor een gevisiteerd op diamanten die ze voor hun meester vinden maar eigenlijk liever voor zichzelf zouden willen houden. Die kunnen ze namelijk overal verstoppem: in hun mond, tussen hun tenen, in de anus, in elke opening die het lichaam heeft. Soms zelfs in de pisbuis. Vandaar deze corridor. Dan kunnen ze niet met hun buit ontsnappen en hoeft die onfrisse inspectie niet in alle openbaarheid te gebeuren. Men zou daar maar aanstoot aan nemen.'

Willem kon zich niet voorstellen dat iemand in dit schurftige oord nog ergens aanstoot aan kon nemen en grinnikte. Blanke werkers, gekleed in oliejasen om zich tegen de regen te beschermen, daalden intussen alweer de ladders af naar de bodem van hun claims en wezen hun zwarte werkers waar ze hun spaden de grond in moesten steken of welke rotspunt die dag moest worden weggekap. In de verte rammelden katrollen en klonk alweer het gekreun van zwarten die touwen aantrokken of lieten vieren. Voor een van de buitenste mijnen, die een aaneenschakeling van claims leek en daarmee welhaast de grootste concessie van het hele Vaaldal was, hielden de Gunners halt. Tegen een gebouwtje op de rand hing een bord met 'Mining Office' erop. Aan de zijkant had het primitieve mijnkantoor een overstek waaronder een paar paarden verstoord opkeken toen de ossen bij hen gestald werden. Willem en Bennie knoopten de draagbomen van de kar los en wrikten de staanders en stammen uit de manchetten.

'Moet ik nog dingen weten Bennie, voor ik de mijn van Rhodes in ga?' vroeg Willem die zich een stuk minder zeker voelde nu hij op het punt stond in de aarde neer te dalen.

'Wat jij moet weten Willem, is dat de meeste mijnwerkers sukkelers zijn,' antwoordde Bennie. 'Avonturiers zijn het, niet meer dan dat. Ze zijn hier op goed geluk heen getrokken zonder het minste verstand van diamanten. De meesten graven daarom de van hun laatste ponden gekochte claim simpelweg van boven uit en hopen er maar het beste van. Almaar dieper graven ze. Want hoewel in alle concessiebrieven een maximale graafdiepte vermeld staat, houdt zich daar niemand aan. En zolang de boel niet instort, is er niemand die ze tegenhoudt.'

Terwijl Bennie Willem wegwijs maakte in de praktijk van het mijnwerken, sjouwden zwarten de Gunnerbalken op hun schouders over ladders omlaag en stapelden ze naast de ingang van de schacht.

'Op deze manier zullen al die putten samen uitgroeien tot één gruwelijk gat,' vervolgde Bennie terwijl hij de balken sorteerde. 'Wanden zullen instorten, mijnwerkers meesleuren en hen bedelven. Anderen zullen de claim van de slachtoffers overnemen en verder graven, dieper, almaar dieper, tot waar geen ladder meer reikt. Een hellegat zal het worden, een stinkende duivelsanus waar

mensen in zullen mieteren en verzuipen in de drek op de putbodem.'

Toen al het hout beneden was, daalden de drie via de ladders en in de wand geslagen uitsteeksels de uitgegraven claim in. Daar torende een constructie van balken met katrollen en touwen met haken uit boven een onopvallend gat. Wie van boven naar beneden keek - wat nooit iemand deed want waarom zou hij - zou niets bijzonders opvallen. Gaten als deze waren in alle claims te zien. Beneden boog Bennie zich samenzweerderig naar Willem voorover en verlaagde zijn stemvolume zodat alleen hij het hoorde.

'Maar Rhodes gaat anders te werk. Hij heeft erover nagedacht, er in Oxford een studie van gemaakt, vakboeken gelezen. Volgens hem vormen diamanten zich in min of meer verticaal lopende pijpen, niet horizontaal. Dus als je bovenin niks vindt, is de kans dat je dieper op een ader stuit minimaal. *Dan kan jy grawe wat jy wil!* Daarom moet je via een klein gat naar beneden, vindt hij. Dieper de aarde in, véél dieper, tot waar claimgrenzen irrelevant zijn. En dan horizontaal zoeken, niet verticaal. Rhodes weet wat hij doet. Hij mijnt op een eigenzinnige manier. Hij graaft in de duistere aarde zijn gangen en vindt meer diamanten dan wie ook.'

'Maar Bennie, is dat geen verkapte vorm van diefstal?'

'Rhodes vindt van niet,' zei Bennie, 'want als hij een ader vindt, koopt hij de concessie voor een ogenschijnlijk ruimhartige prijs van de arme sloeber die er recht boven vruchteloos aan het zwoe-gen is en bij gebrek aan succes de motivatie aan het verliezen is. Zo, Willem, koopt hij alleen claims waarvan hij zeker weet dat ze lonen. *Jy moet slim wees!* En discreet! Want diefstal of niet, wij stutten zijn gangen en zwijgen in alle talen. Dit is wat jij moet weten over Rhodes' mijn.'

Ze hielpen Jan met het opstapelen van de balken aan de zijkant van de schacht.

'Dit zijn liggers,' nam Willems vader de instructie aan zijn zoon over. 'En dat zijn staanders. De gevorkte balken noemen we 'katakulten'. Die moeten apart. Die gaan we hergebruiken.'

Net als in de meeste putten, lieten zwarten de bussels aan touwen over een winde het gat inzakken. Maar in deze claim ging het verder naar beneden. Dieper omlaag, steeds dieper, tot de touwen pas na lange tijd verslapten omdat de bodem bereikt was en de

werkers een ogenblik rust konden nemen. Dan spanden ze de spieren weer aan en takelden op de maat van hun lied een kleine lorrie vol steen en aarde boven het gat uit die door anderen naar de zeef-tafels werd getrokken. Toen sloegen ze de haken in de ogen van een vierpersoons 'hysbakkie' van tralies en gaas en hingen het aan de schachtbok.

'This is our ride, Willem.

Pa leek warempel plezier te krijgen in het Engels. Als oupa het maar niet hoorde, dacht Willem. Hij zou uit zijn vel springen. Hij zou zijn zoons tong met zeep wassen, zo volwassen als hij was. Terwijl Bennie terug naar boven klom, kregen Jan en Willem een helm en een carbidlamp, deden laarzen aan en stapten, het timmermansgereedschap in een canvas tas om pa's schouder, de cabine in. Willem bood aan de tas voor zijn vader te dragen maar daar wilde Jan niks van weten.

'n Timmerman dra sy eie gereedschap,' zei hij beslist. *'Hé, ek sien daar sin in...'*

Terwijl het licht boven hen zwakker werd en ze de duistere aarde inzakten, voelde Willem een onrust opborrelen vanuit zijn onderbuik. Het groeide al dalend uit tot angst. Een angst zoals hij die nooit eerder had ervaren. Zelfs niet die keer toen hij zich samen met zijn pa tijdens de jacht in het struikgewas verborgen had moeten houden omdat ze door een hongerige poema beslopen werden. Ternauwernood brachten ze het er levend vanaf omdat het dier net op tijd een makkelijker te overheersen prooi ontdekte. Sommige stadse mensen, bedacht hij terwijl ze verder afdaalden, meenden dat elk dier, ook een rover, altijd vluchtte voor de mens. Maar Boeren als oupa Erik en vader Jan, die in de wildernis thuis waren, wisten dat dit niet gold wanneer een dier gewond was, of een jong had, of bang was, of zich bedreigd voelde, of honger had. Kortom bijna altijd. Want dan keerde zelfs het meest vreedzame beest zich tegen je. Was het niet om je te verscheuren en op te vreten, dan was het om je op de hoorns te nemen of te vertrappen. Dan had je alleen je angst om je op te verlaten. Het was die angst die Willem bij de keel greep. Met elke voet die de cabine verder daalde, nam zijn overtuiging toe dat er een ondiep op de bodem van de schacht lag te wachten om hen te bespringen en zijn klauwen om hun keel

te sluiten. Achteraf gezien wist hij op dat moment al dat de dag slecht zou aflopen.

Voet na voet schokte het hysbakkie langs de schacht omlaag. Een groene waas schimmerde over de uitsteeksels. Een vallend steentje ketste op het traliedak van de cabine. Even vroeg Willem zich af hoe mijnwerkers zouden reageren als een van hen zo diep zou graven dat hij ineens in het luchtledige zou hakken en tussen Rhodes' mannen terecht zou komen. Het was maar het beste, bedacht hij, dat dat nooit zou gebeuren. Ze zouden hem opknopen, die meneer Rhodes. Ze zouden Gunners belangrijkste klant met genoeg naar het hiernamaals helpen. Als ze het wisten.

'Pa?'

'Wat, Willem.'

'Die Rhodes. Is hij een vriend van jou?'

'Rhodes is een Engelsman, Willem. Een Engelsman!'

'Maar hij noemde jou "my friend Jan" en hij nodigde ons uit voor een etentje bij hem thuis!'

'Rhodes is een talentvolle man, Willem. Hij gaat het nog ver schoppen. *Dit is altyd goed, om die magtiges te vriend te hou.*'

Op de bodem van de schacht was de ingang, honderd voet boven hen, nog slechts een vierkant luchtgat waaruit een ver hoofd iets onverstaanbaars naar beneden riep. De smalle, door carbidlampen verlichte en van vocht glimmende gang met een bodem van planken stonk naar aarde en zweet. Twee mannen, nauwelijks meer dan silhouetten in het licht van davianen aan de wand, begroetten hen mompelend. Ze haalden de cabine los, trokken hem opzij en klikten de haken in de ogen van een lorrie vol grond en steen. Erachter stond een duwkar met het Gunnerhout erop.

'Weet je waar je moet zijn?'

'Het kan er maar één zijn,' gromde Jan

Het onrustige gevoel in Willems maag verdween niet. Het werd erger. Hij maakte zichzelf wijs dat het engtevrees was. Dat hij die de weidsheid van de savanne gewend was, zich beklemd voelde door de nauwe mijngang. Maar hij vermande zich en duwde het wagentje de planken over. Overal lekte water in druppels of straaltjes door het rotsplafond en al gauw waren de kleren van Jan en

Willem drijfnat. De vlammen van de davianen rekten hun schaduwen uit, deden ze ineenkrimpen, verdubbelden ze en verlengden ze weer. Ze passeerden stellages van stammen die ingangen ondersteunden: het werk van pa en Bennie van het afgelopen jaar. Sommige zijgangen waren donker. Vanuit andere kwamen flakkerend lantaarnlicht, stemmen en geklop van metaal op steen. Toen liet pa los en stapte voor het wagentje uit naar een duidelijk onlangs gestutte maar nog niet afgewerkte ingang. Daarbinnen, achterin de gang, projecteerde een daviaan de schaduwen van drie mijnwerkers op de rotswand. Op fluistertoon spraken de mannen met elkaar. Het waren blanken. Ze bikten omzichtig tegen de muur, vingen brokken op, tikten daar met beleid stukjes van af en stapelden de overgebleven brokken in een krat. Ze verstarde en dekten de kist schielijk met een kleed af toen ze het bezoek bemerkten. Pa stond stil en bekeek de silhouetten met een vreemde blik. Willem kende die blik niet. Nog nooit had hij zijn vader zo verrast en gebiologeerd naar iets zien kijken. Het duurde even voor hij zich herpakt had.

‘Mannen, ik heb hier werk te doen. Dit hier is mijn zoon. Let maar niet op ons. *Ons sal nie in die pad loop nie.*’

De spanning in de houding van de mannen vloeiende weg.

‘*It’s alright, Gunner. You do your work, we’ll do ours.*’

Het moesten vaste medewerkers van Rhodes zijn, bedacht Willem. Maar er zat een gehaastheid in hun gedragingen die hem eigenaardig voor kwam.

Toen alle palen waren uitgeladen en ze de lorrie een zet gaven in de richting van de liftcabine, klaar voor andere doeleinden, kraakte het gesteente om hen heen. Ook hier sijpelde water de gang binnen. Regenwater. Maar misschien wel rivierwater. Vader sloeg er geen acht op en gromde net zo routineus zijn instructies aan zijn zoon als hij dat aan Bennie zou doen. Willem werkte zo hard hij kon, al was het maar om zo de onrust in zijn hoofd te verjagen. Ze draaiden de draagbalk diagonaal de gang in en, nadat pa met zijn timmermansoog de lengte had bepaald, zette hij zijn zaag in het hout. Terwijl Willem het ene eind van de balk optilde, zette Jan de katapult onder het midden, tilde twee staanders van de stapel en zaagde ze af. Met drie gerichte mokerslagen sloeg pa de eerste

staander strak tegen de wand. Daarna tilde hij de tweede op tot deze de steunbalk raakte en zette hem klem. Even gunde pa zijn armen rust, toen sloeg hij met alle macht tegen de staander. Onmiddellijk kwam de katapult los en viel in Willems armen. Hij wist zich nog net staande te houden.

Onvermoeibaar bouwde pa aan zijn tunnelstaketsels. Willem gluurde ondertussen naar de zoldering die kraakte als een woudreus in de storm. Maar Jan sloeg er geen acht op en zaagde en hamerde onverdroten door. Inmiddels waren ze de mijnwerkers zo dicht genaderd dat ze hun gezichten in het lantaarnlicht konden onderscheiden. Ze leken zich nog meer te haasten dan eerst. Maar pa leek precies te weten wat hij deed en werkte op een manier die zijn vakmanschap toonde en de werkers blijkbaar geruststelde. Tot het gekraak ineens anders klonk. Alsof de rivier, door de gravende mannen van Colesberg Kopje zo ruw uit haar natuurlijke bedding verdreven, een onverwachte uitweg had gevonden in een aardbarst waar ze woest naar binnen kolkte. En juist toen, en juist dáár, sloeg pa met alle kracht tegen de balk. Stralen zwart water spotten de spleten uit. De aarde gromde. Dit was waar Willem bang voor was geweest: de brul van het monster. De wraak van de berg. Het was te verwachten. De Boeren op de veranda van de Gunner Saagmeule voorspelden het al: eens zou de aarde zich haar kostbaarheden niet langer lijdzaam laten ontnemen. Ook niet door Cecil John Rhodes. Zij wisten het al. Ook zij die nooit in Colesberg Kopje geweest waren. Willems adem stokte. Hij zweette. Niet langer van inspanning maar van angst. Van pure, naakte angst. Het gehamer van de mijnwerkers achter in de gang stopte. Van pa nu ook. Een rotssteen viel uit het gangdak en een gulp water spoot erachteraan. Een kroes viel. Iets kraakte. Maar pa haalde zijn schouders op en hervatte ijzerenheinig zijn werk.

‘Dit kraak altyd in myne. Daar is altyd water. Niks om jou oor te bekommer nie.’

Maar toen kwamen de mannen in beweging. Ze probeerden nog de krat met brokken steen mee te sleuren, maar tilden verkeerd, kiepten hem om, aarzelden een ogenblik en lieten hem achter.

'Leave it!' hoorde Willem een van hen roepen. 'When it's false alarm, we'll pick it up later!'

Plassend door de laag water kwamen ze op Jan en Willem af, duwden hen opzij en renden de hoofdgang in op weg naar de lift. Waterstralen kwamen nu als speren in de hele zijgang vanuit het plafond naar beneden. Pa hield zijn hamer in zijn hand en staarde naar de omgevallen krat achterin de gang. Hij hijgde. Nu greep de paniek Willem pas echt bij de strot.

'Pa!'

Zijn gil galmde de gang door. Het was stil, een ogenblik. Pa keek naar zijn balkenconstructie, naar de nu verlaten mijngang en toen naar zijn zoon.

'Kom ons loop, pa. Iets is nie reg nie.'

Toen brak een rotsblok uit de zoldering net achter de plek waar Jan stond. Een zuil van water stortte naar beneden. Jan was in twee stappen bij zijn zoon.

'Hardloop, seun, so vinnig as wat jy kan! Hysbak toe!'

Samen sprongen ze door het schuimende water en bereikten de hoofdgang waar nog van geen enkele opschudding sprake was. Nog niemand daar voelde het gevaar. Pa stopte plotseling.

'My gereedskap! Ek moet my tas hê!'

Hij gaf zijn zoon een zet.

'Blijf lopen Willem, zo snel als je kunt. Stop voor niks en niemand! Ik kom meteen achter je aan!'

'Pa, nee, laat die verdomde tas. Waarvoor moet jij nou toch...'

Maar Jan was al terug de zijgang in en stortte zich dwars door de zuil van water heen. Het trillen van de aarde werd heftiger. Nu klonk uit meerdere gangen geroep van mijnwerkers die de hoofdgang inkwamen op zoek naar de oorzaak van het gerommel. In de gang waar Jan zich bevond, doofden waterstralen één voor één de davianen. Toen de laatste uit ging, was de tunnel een zwart gat.

'Pa!'

Zijn geroep echode niet meer. Watermuren echoën niet. Die zuigen geluiden op. In plaats daarvan knetterde een donderslag de mijn door. Een vloedgolf rolde de gang uit waar pa nog altijd was, recht op Willem af. Balken en staanders stuiterden mee. Net toen hij nogmaals zijn vader wilde roepen, werd hij bij zijn arm gegrepen.

‘Come on lad, run for ye life!’

Twee kerels duwden hem voor hen uit. Hij struikelde over planken en keek achterom.

‘Ek wil nie. Nie alleen nie! Ek moet vir my pa wag!’

Maar de vluchters waren zijgang al gepasseerd. Op vleugels van schaduw leken ze te komen. Het wit in hun ogen glansde in het licht van mijnlampen. Toen draaide Willem zich om en rende, vóór zijn angst en de anderen uit, springend door de waterlaag, over planken en kisten, resoluut in de richting van de lift. Achter hem, barstte het geweld pas goed los. Het water gulpte uit de zijgang de hoofdgang in en spetterde in schuim uiteen tegen de rotswand. Wat zich in de gang bevond werd tegen muren verpletterd: kisten, tonnen, lorries, lichamen. Het water achterhaalde de vluchters, tilde hen op, kwakte ze met geweld tegen de wanden, rukte planken van de grond los en brak steunbalken doormidden als waren het twijgen. Balken die waren meegesleurd spietsten ruggen en sloegen hoofden af. Vijf mijnwerkers hadden zich al in de liftcabine naar binnen gewrongen en met moeite het hek gesloten. Willem herkende de drie uit de gang waar hij met pa aan het werk was geweest en de twee die hem bij de ingang weggetrokken hadden.

‘Laat me erin! Alsjeblieft, laat me erbij!’

‘We zitten vol! Haal! Haal!’

Ze brulden naar boven, naar de onzichtbare trekkers, maar omdat zich daar blijkbaar niemand bewust was van wat er in de diepte gebeurde, bleven de kabels slap en roerloos hangen. Een volgende mijnwerker kwam aan, trok Willem weg bij de lift en rammelde vloekend aan de spijlen van het hek.

‘Laat me erin, vuilakken!’

Achtervolgd door een wals van moordend water, denderden radeloze mannen op de lift toe.

‘Haal! Haal nou toch!’

Ineens kwam de kabel daadwerkelijk strak te staan en begon de kooi zich van de grond te verheffen. Willem zette zijn voet op de klink en trok zichzelf in één beweging bovenop de lift. De kooi steeg twee meter de schacht in. En stopte. En zakte. De mannen in het hysbakkie rammelden aan de spijlen en brulden naar boven.

‘Haal! Haal!’

Van boven klonk iets onverstaanbaars. De lift zakte met een klap omlaag. Kreten van pijn klonken nu van de mannen die zich ondertussen onder de cabine bevonden en het volle gewicht op zich kregen. De kooi zakte er schuin door weg.

‘Haal! Haal, godverdomme!’

En daar kwam het water. Het beukte tientallen vloekende en gillende mannen in het pikkedonker tegen de cabine en kolkte tussen de spijlen door. De opgesloten mannen ademden water hun longen binnen en staken hun handen in paniek door de tralies. Het water golfde de kooi weer uit, klotste toen terug door een nieuwe golf en steeg er bovenuit. Willem vroeg zich net af of hij langs de kabels omhoog zou klimmen toen die zich opnieuw spanden. Eindelijk kwam de cabine het water uit. De tocht omhoog was nóg kouder dan de weg naar beneden was geweest en Willem rilde. Het was nog maar enkele uren geleden dat hij de afdaling maakte met zijn vader en had toen al aangevoeld dat het mis zou gaan.

‘Pa!’

Terwijl de cabine piepend en krakend hoger steeg, besepte hij pas echt dat zijn vader in de mijn was achtergebleven. Alleen maar omdat hij zijn gereedschapstas niet wilde achterlaten. Willem begroef zijn gezicht in zijn handen. Hier zat hij. Zijn laarzen op de tralies. Zijn handen om de kabel. Op weg naar het licht, zijn pa in de duisternis van de aarde. Water in zijn laarzen. Water in zijn longen. De stemmen van de mannen aan de touwen klonken luider naarmate het geluid van het water zwakker werd. Bijna boven golfde zonnewarmte over de rand en prikte daglicht in Willems ogen. Mannen waren samengestroomd op de rand van de groeve. Een verbaasd gemompel klonk toen Willem van de kooi werd afgeholpen. Het zwol tot afgrijzen aan toen de cabine volledig de schacht uit kwam en de lichamen van de verdronken mannen boven de aarde verschenen. Een stilte daalde neer toen de kooi werd geopend en de doden naar buiten werden gedragen.

Hoeden werden afgezet.

En nog niemand wist dat er beneden nog meer waren.

Veel meer.

Willem kreeg een deken om zich heen gewikkeld en werd over de ladders naar boven geholpen. Daar ging hij aan de rand van de

groeve zitten en staarde naar beneden tot hij een hand op zijn schouder voelde. Niet langer gekleed in zijn onberispelijke kostuum maar in een oliejas, keek Cecil Rhodes hem door de waterdruppels op zijn brillenglazen aan.

'Willem! I'm so glad you're safe. Where is Jan?'

Door het noemen van zijn vaders naam, voelde Willem opnieuw tranen opwellen.

'He's down there...'

Het was voor het eerst in zijn leven dat hij het thuis zo vervloekte Engels sprak. Nu sprak hij het tegen de jonge Brit alsof het natuurlijk was. Rhodes nam Willems gezicht een ogenblik tussen zijn handen. Zelfs nu voelde dat vreemd intiem, misplaatst haast. Niet iets dat mannen deden.

'We'll get him out, Willem. Don't worry. Als er iemand is die weet hoe mijnen in elkaar zitten, is hij het wel. Daar is baie van die hoog-geleë kamers, met genoeg lug vir almal om te oorleef. Ek is seker hy leef nog!'

Hij klonk zelfbewust en zo zeker van zijn zaak dat Willem zich onmiddellijk vastklampte aan de geruststellende woorden. Hij geloofde hem. Vooral toen haastig een gevaarte op grote wielen met hengsels en dwarsstukken naar de rand van de groeve werd gereden en een canvas slang werd afgerold. Rhodes' mannen joegen iedereen scheldend opzij en lieten de slang in de schacht neer. Terwijl sterke armen de pomp in beweging brachten, duwden andere mannen onder aanwijzing van Rhodes een tweede machine naar de rand. De eerste braakte al een diepbruine, borrelende straal water uit, als een slagaderlijk bloedend monster, toen de mannen de tweede slang afrolde.

'Volunteers! More volunteers!'

Zwetend werkten de mannen aan de pompen. Na enkele minuten werden ze afgelost door andere mijnwerkers die zich vrijwillig en zonder bedenkingen over dat vreemde diepe gat meldden. Zweet gutste langs ruggen, zwarte zowel als blanke.

'Ho, ha. Ho, ha...'

Naar beneden, omhoog, omlaag.

'Ho, ha. Ho, ha.'

Willem nam zijn beurt aan de pompen fanatieker dan wie ook. Omdat met iedere plens water die omhoog gepompt werd de kans

om zijn vader te redden groter werd. Zijn zwijgzame, norske, onbegrepen vader, maar wel zijn vader. Mogelijk ingeklemd tussen water en zoldering, zoekend naar spoortjes lucht in holtes en spleten. Met elke haal aan de hengsels zou het waterpeil lager komen, steeds lager, almaar lager, tot de lucht hem zou bereiken en verse adem hem zou redden. Hij pompte tot zijn armen niet meer konden. Toen rustte hij wat, een kwartier, toen ging hij weer. Er waren zoveel mannen aan de pompen, dat hij moest ellebogen om een plek. Toen hij na de derde beurt nog maar nauwelijks op zijn benen kon staan, werd hij opgevangen door de verrassend sterke armen van Cecil Rhodes.

'Rest a while, Willem. In a few minutes my men will go down. Die water lê onder die plafon nou en is nog steeds val. In vyftien minute ons sal gaan.'

'Ons gaan saam. Ek haal my pa hier uit.'

'You're too tired, Willem. Wait for my men to return.'

Willem wankelde omhoog, hees zich op aan de jas van de Engelsman en keek hem in de ogen.

'Let me go, Cecil. Ek wil hom self red.'

Rhodes keek bedenkelijk.

'Goed. Gaan met my manne mee. Ekself is nie daartoe instaat nie. Ik heb tuberculose gehad. Mijn longen kunnen de diepten van de mijn niet meer aan. Ik ben astmatisch en ik heb hartproblemen. Anders was ik zeker meegegaan. Maar ga met mijn mannen. Zij zijn mijn vertrouwelingen en weten wat ze moeten doen. *We'll find him together. But rest now. Fifteen minutes, maybe less.'*

Willem liet zich weer zakken tegen een stapel kisten en rilde van kou ondanks de zojuist doorgebroken zon. Maar er was hoop in zijn hart gekomen. Een steen was van hem afgevallen. Omdat Rhodes de woorden had gesproken die hij zo vreselijk graag wilde geloven.

'Willem! Mijn god. Willem!'

Bennie knielde naast hem neer.

'Ik hoor het pas net. Ik lag te slapen. Dit is verschrikkelijk.'

'Het komt goed, Bennie, het komt goed. Rhodes heeft het gezegd. Er zijn luchtkamers. Hij zal gered worden.'

De handen van de voorman lagen liefdevol op Willems schou-
ders. Die greep de oude man vast en drukte zijn gezicht in zijn
hemd.

Opnieuw zakte de lift, nu met Bennie, Willem en twee mijnwerkers
van Rhodes met lantaarns, pikhaken, touwen en staken, tussen de
slangen door de diepte in tot hun lampen het tot rust gekomen wa-
teroppervlak oplichtten. Lichamen met open monden die water
hadden ingeademd, dreven erin. Een rat stootte zijn kop in de zij
van een drijvende dode maar toen het hek van de lift open ging
vluchtte hij zigzaggend de gang in. Het water kwam tot aan de
schouders van de redders. Er dobberden lichamen, planken, los-
geslagen stutbalken, lege kisten, flessen. De stank sloeg hen op de
keel en maakte het ademen nog moeilijker dan het in de benauwde
ruimte al was. Zo respectvol mogelijk duwden ze vier lichamen de
cabine in en riepen naar boven voor de terugtocht naar het dag-
licht. Eén mijnwerker bleef bij de liftschacht achter om andere ver-
dronkenen te bergen. De overige drie begonnen door de gang te
waden. Met hun laarzen stootten ze tegen kisten en balken. De
stem van 'Rhodes' man' klonk bedrukker naarmate hij meer van de
mannen herkenden.

'Michael Borman. Christiaan van de Velde. John Grinshaw.
Maurice Deauville.'

Hij sprak de namen uit van wie hij ze wist want veel gezichten
waren verminkt en door grimassen van angst en doodstrijd on-
herkenbaar. Van de verdronken zwarten wist hij geen enkele
naam. Zwarten hadden geen naam. Ze waren geen 'personen'. Zij
waren de naamlozen die nergens vandaan kwamen en van wie nie-
mand familie kende. Achter zich hoorde Willem de lift weer neer-
plonzen. Kreten van afschuw klonken van de mannen die er mee
afgedaald kwamen. De redders konden geleidelijk aan hun armen
met de lampen iets lager houden want terwijl de schuifeltocht
voortging, werkten de pompen onverminderd door en zakte het
water langzaam maar gestaag. Tot ineens opnieuw het geluid van
plassend water vanuit een gang op hen af kwam. Ze deinsden terug
toen een zwarte mijnwerker in het licht van hun lantaarns ver-
scheen. Zijn gezicht zat aan de linkerkant vol met water verdund
bloed en op het ritme van zijn hartslag spoot het zijn oogkas uit.

Zijn goede rechteroog staarde hen aan. Toen kwam hij weer in beweging, duwde hen opzij en waadde zonder iets te zeggen de gang door in de richting van het vage licht van de liftschacht. Plotseling realiseerde Willem zich, dat deze levende man de belichaming was van de hoop. Dat het kón. Deze man was, na de lijken die hen voorbij gedreven waren, het bewijs dat overleven mogelijk was. Dat Rhodes gelijk had. Dat er luchtkamers in de plafonds bestonden. En dus ging het met hernieuwd optimisme voort. Steeds moesten ze uitwijken voor kratten of andere voorwerpen op de bodem, dan weer verloren ze hun evenwicht en konden ze zich maar ternauwernood staande houden aan uitsteeksels in de muur of aan elkaar. Toen Willem aan de spleet in het plafond de gang herkende waar hij met zijn vader gewerkt had, spatte de angst van zijn gezicht af. Bennie begreep direct dat dit de plek was.

‘Pa, waar is jy? Ek kom jou haal!’

Ze hieven hun lantaarns, loerden naar binnen en waadden, met Willem voorop, de gang in, het water tot aan de borst. De bodem was bedekt met rotsblokken die uit het dak gebroken waren. Ze moesten er omheen waden, een enkele keer overheen klimmen, soms met hun rug vlak langs het plafond. Achter Willem klonk een vloek. Bennies lamp ging uit met een sis. Een steunbalk stond dwars in de gang, als een streep. Boven hen gaapte het gat waar het water door naar binnen gespoeld was. Een ijsskoude trek kwam erdoor naar binnen. Op deze plek had de gewonde aarde van woede gebruld en haar vloek over de mijnwerkers uitgestort. Hier had pa gestaan toen het rotsdak brak. Ergens hoog boven hen rommelde het nog. Willem richtte zijn lantaarn rechts en links van hem en ging omzichtig verder tot hij aan het eind van de gang kwam. Het einde ook van de mogelijkheid zijn vader levend terug te vinden. Hij liep tegen iets zachts aan, zwevend in het water. Toen hij het lichaam voelde, wist hij het. Hij gaf zijn lamp aan Bennie. Boven het water verschenen pa’s laarzen. Willem huilde niet maar voelde zijn knieën slap worden. Nu het bewaarheid werd, realiseerde hij zich dat hij het de hele tijd al had geweten. Dat hij zich voor de gek had gehouden. Hij liet de benen los, ademde diep de stinkende lucht in en dook onder. Hij tastte langs het lichaam en voelde hoe pa’s armen hem raakten. De riem van de gereedschapstas zat om zijn nek. Willem vond de balk waar de riem achter

haakte en trok hem los. Onmiddellijk kwam het lichaam van Jan aan de oppervlakte. Het was al begonnen te zwellen. Willem schudde het water uit zijn haar. Hij nam de tas van de dode over en nam zijn gezicht tussen zijn handen. De grijze, bebaarde wangen waren ingevallen. De ogen opengesperd. Zijn mond stond in een verdronken schreeuw. Bennie kwam naast hem staan en raakte even het dode hoofd aan. Zwiggend stonden ze daar, de dode Jan tussen hen in. Niemand sprak. Het licht van de lantaarns glinsterde in de druppels aan het plafond. Achter hen drong vaag geroep van mannen de gang in.

Elf doodskisten en tien houten kruizen met daarin gekerfd de namen van de blanke slachtoffers met een en dezelfde sterfdatum, stonden opgesteld langs het pad dat het knekelveld in tweeën deelde. Door de winden van de zomerse droogte en de rot van de regentijd, zouden de namen van de tien de komende jaren net zo gaan vervagen als die op de kruizen die er al stonden. Jans naam en sterfdatum stonden niet op een kruis maar simpelweg op zijn kist; 'Jan Gunner, mei 1874'.

'*Ons begrawe my pa by ons huis,*' zei Willem tegen Cecil Rhodes die met zijn hoed in zijn handen zijn respect kwam betuigen. 'In het graf van mijn voorvaderen.'

De verdronken zwarten waren ondertussen al kistloos in een naamloos graf gekieperd. Hoeveel dat er waren kon niemand zeggen. Ze waren niet geteld. Zo anoniem als ze waren in hun leven, zo waren ze dat ook in de dood. Er waren moeders wellicht, ergens in een bergdorp. Vrouwen misschien, kinderen. Ze zouden wachten op hun zoon, man of vader die te voet naar de mijn van de blanken gegaan was om geld te verdienen maar nooit terug zou keren. Niemand zou ze komen vertellen dat hun geliefde verdronken was in een ondergelopen mijn. Omdat niemand dat wist. Ook voor de blanken was er geen dienst. En geen toespraken. Rhodes, Rudd, Bennie, Willem en de doodgraver van Kimberley bogen het hoofd, sloegen respectvol een kruis en dat was het dan. Een enkele meevoelende diamantzoeker verfrommelde vanaf een afstandje zijn hoed in zijn handen en realiseerde zich misschien heel even hoe kwetsbaar het leven van een mijnwerker was. Een vriend misschien van een slachtoffer, zo vriendschap in deze hel van hebzucht